

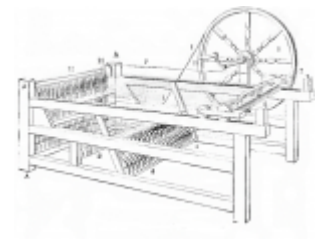
עושר העמים והקניין הרוחני במאה ה-21

אוקטובר 28, 2018

המהפכה התעשייתית והגלובליזציה של הקניין הרוחני

מקובל לשייך את תחילתה של **המהפכה התעשייתית** לפטנט שניתן לג'ון קיי (John Kay) בשנת 1733 על הבוכייר הנע (flying shuttle) שאפשר אריגת חוטים לאריג במהירות רבה ביחס לבוכייר הידני, תוך חיסכון בכוח אדם. הבוכייר הנע נזקק לכמות חוטים גדולה, וכדי לספק צורך זה המציא ג'יימס הארגריבס (James Hargreaves) בשנת 1764 את מכונת הטווייה התעשייתית הידועה בשם "מכונת ג'ני", ואף רשם עליה פטנט בשנת 1770. השילוב של שתי המכונות היה קטלני עבור בעלי המקצועות המסורתיים, שלא יכלו להתחרות במחיר וביעילות של הייצור, שנעשה באמצעות כוח המים ולאחר מכן בכוח קיטור. עקב כך נאלצו הפועלים להמיר את חיי העבודה הנעימים בבתיהם, בבילוי שעות ארוכות ליד המכונות בבתי החרושת. משיקולי יעילות נבנו בנייני מגורים בסמוך לבתי החרושת, כדי לשכן את הפועלים הרבים ומשפחותיהם, וכך כפטריות אחר הגשם צמחו ערים חדשות, מבוססות תעשייה.

מכונת ג'ני המשופרת שהייתה בשימוש תעשייתי:

האנגלים, שהבינו את העוצמה הכלכלית והיתרון היחסי שמקנה להם הטכנולוגיה החדשה, ניסו לשמור מכל משמר על הידע ולמנוע זליגתו מארצם. לשם כך נאסר למשל על מומחים בתחום מכונות הטקסטיל להגר מאנגליה ונאסר על העברת ידע הנוגע לבניית המכונות. אולם, כצפוי מדיניות זו סופה היה כישלון. בשנת 1789 אנגלי בשם סמואל סלייטר (Samuel Slater) היגר לארה"ב ובשנת 1791 הקים מכונת ג'ני ברוד איילנד. אנגלים אחרים עשו כמותו והעבירו את סודות המכונות מחוץ לבריטניה. רק בשנת 1830 בוטלו באנגליה החוקים האוסרים על ייצוא מכונות. מעשה חקיקה זה הוביל ליצירת ענף ייצור חדש בבריטניה - תעשיית מכונות טקסטיל, אשר נקנו על-ידי בעלי הון באירופה שייסדו מפעלי טקסטיל בערים רבות.

ההכרה שלא ניתן למדינה לשמור מידע בגבולותיה הייתה בין הגורמים שהובילו לימים לחתימה על אמנת פריז להגנה על הקניין התעשייתי בשנת 1883, שמכירה בזכותם של ממציאים במדינות חברות לקבל זכויות מונופוליסטיות לתקופה מוגבלת גם במדינות אחרות, בכפוף לתנאים פרוצדורליים שנקבעו באמנה. בתחילה חתמו על אמנת פריז עשר מדינות בלבד (צרפת, שווייץ,

ספרד, בלגיה, הולנד, סרביה, פורטוגל, ברזיל, סלודור וגואטמלה), ולאחר מכן הצטרפו אליה רב מדינות העולם (בריטניה הגדולה, ארה"ב ויפן הצטרפו בשנת 1900).

עושר העמים בראי הקניין הרוחני

בימי המהפכה התעשייתית, עלתה תורתו הכלכלית של הכלכלן הבריטי הנודע, אדם סמית, כפי שנפרשה בחיבורו "עושר העמים" (1776). החיבור הציג תפיסה ליברלית שהטיפה להימנעות מהתערבות המדינה במנגנון השוק, (laissez faire) והדגישה את ההקפדה על חירות הפרט כתנאי הכרחי לצמיחה. אדם סמית קרא תיגר על התפיסה המרקנטיליסטית שגרסה שהעושר של אומה הוא פונקציה של מלאי הכסף והזהב שברשותה. סמית קבע כי העושר של אומה אינו מתבטא במלאי, אלא בזרם המוצרים מייצור מקומי או מיבוא (בתמורה לתוצר מקומי), שאותם צורכת המדינה בשנה. באשר להגדלת פריון העבודה כתב סמית בפרק השני לחיבורו, כי היא מותנית בכמות המכונות, באיכותן ובחלוקה נכונה של הקצאת המשימות לעובדים בתהליך התעשייתי. סמית גם הצביע על הקשר בין עושרן של אומות לבין היקף ההתמקצעות המאפיינת את כוח האדם. מבחינתו של סמית כל התכלית של הפעילות הכלכלית אינה אלא הבאה לגידול בתוצר לנפש, והוא הציע שאת פריון העבודה (התוצר הלאומי) לא ניתן להגדיל אלא באמצעות שיפורים טכנולוגיים והשקעה של הון.

בעולמו של אדם סמית, מחירו של מוצר נגזר משלושה משתנים: עלות השכר, הרווח על ההון (שצריך, בין היתר, לתת תשואה על ההשקעה במכונות), ותשלום הרנטה עבור הקרקע, שהיא אמצעי ייצור חיוני.

על אף הזמן שחלף מאז פרצה לתודעה תורתו של אדם סמית, תורה זו עדיין משמשת כבסיס גם בכלכלה המודרנית, שהיא אמנם מורכבת בהרבה מהתורה שהציג אדם סמית.

אחד השינויים הבולטים בחיי הכלכלה המודרנית לעומת הכלכלה בזמנו של אדם סמית, הוא החשיבות הכלכלית של פטנטים וזכויות קניין רוחני אחרות בקביעת המחיר של מוצרים. בפרט, בעוד שלפי סמית, עושר של אומה נקבע לפי זרם המוצרים בשנה, שנגזר מכוסר הייצור של המשק, היום אנו עדים לתופעה שהעושר של אומה אינו נקבע בהכרח לפי הבעלות באמצעי הייצור הפיזיים, כי אם לפי הבעלות בקניין הרוחני הקשור למוצרים.

במונחים של אדם סמית ניתן להגדיר את הפרמיה המשולמת עבור הקניין הרוחני כרווח הון בגין אמצעי ייצור או כ"רנטה". כך או כך, התשלום בגין רישיון במידע או בשימוש במוטג, יכול להיות הרכיב המרכזי במחיר של המוצר, וגם המרכיב העיקרי של הרווח. בסוף המאה העשרים היינו עדים לתופעה של העברת אתרי הייצור התעשייתי מאירופה למזרח הרחוק. כתוצאה מכך זרם המוצרים המיוצרים במזרח הרחוק גדל, אך הרווח נשאר במערב שהמשיך להחזיק ברוב הקניין הרוחני בעולם.

עושר העמים - מזרח ומערב

למרות שלמראית עין נראה כי בעזרת הקניין הרוחני מנציח המערב יתרון כלכלי לעומת המדינות המתפתחות, למעשה אין זה בהכרח המצב. הסיבה לכך היא שהקניין הרוחני בעיקרו הינו מוגבל בזמן, ועם פקיעתם של הפטנטים הידע הופך לנחלת הכלל, ואז יכולות המדינות המתפתחות לאמץ את הטכנולוגיות, כאשר אמצעי הייצור והידע לייצורם כבר נמצאים בידן, שכן אלו הפכו למדינות היצרניות. ניתן לראות זאת במיוחד בתחום התרופות, שעה שיצרניות של תרופות גנריות בהודו למשל עושות שימוש במידע שהיה מוגן בפטנטים שפקעו, והן מתחרות בשווקים הבינלאומיים. כלומר הפרמיה שמושכות החברות המערביות איננה נצחית, וניתן להצדיקה בהיותה תמורה נאותה בגין התרומה שתרמו אותן חברות להתפתחות האנושות. כדי לשמר את יתרונן חייב המערב להמשיך ולפתח טכנולוגיות חדשות, וכאשר מגמה זו תיעצר, חלוקת ההכנסות בין המזרח למערב תשתווה, ואפשר שאף תיטה לכיוון המדינות היצרניות.

ויותר מכך, המדינות המתפתחות של אתמול הופכות אט אט ליוצרות קניין רוחני משלהן, במטרה להגדיל את עושרן. הראיה הטובה ביותר לכך היא מדיניותה של ממשלת סין, שנראה כי שמה לעצמה יעד להיות מגישת הפטנטים הגדולה בעולם. לשם המחשה, בינואר 1994 סין הצטרפה לאמנת שיתוף הפעולה הבינלאומי בפטנטים (אמנת ה-PCT) שתכליתה להקל על דרישת ההגשה של בקשות פטנט במקביל במדינות רבות, בגין אותה האמצאה. לפי נתוני OECD מספר בקשות פטנט בינלאומיות שמקורן בסין עלה 128 - ב-1994, 1,558 - בשנת 2000 ול-20,213 - בשנת 2013 תוך שהיא עוקפת את גרמניה ודרום קוריא. בשנת 2017 מבקשי פטנט סיניים הגישו 48,208 בקשות ובכך הגיעה סין למקום השני בעולם בהגשות פטנט בינלאומיות, כשלפניה ארצות הברית 56,624 בקשות ואחריה יפן עם 48,208 בקשות. המגישות הגדולות בעולם בשנת 2017 היו שתי חברות סיניות משנן Huawei Technologies - ZTE.

בהקשר זה מעניין לצטט את דברי פרנסיס גורי, המנהל הכללי של ארגון הקניין הרוחני העולמי (WIPO) שאמר: "העלייה המהירה בשימוש שעושה סין במערכת הגשת הפטנטים הבינלאומית מראה כי חברות חדשניות בסין מסתכלות החוצה, ומבקשות להרחיב את תפוצת הרעיונות שלהן לשווקים חדשים, כאשר הכלכלה הסינית מתמדה בתמורות המהירות שלה".

המסקנה הפרקטית העולה מהאמור לעיל היא שהעמיד הכלכלי נמצא בקניין הרוחני, וחברות צריכות לקחת זאת בחשבון כשהן שוקלות את מדיניות הקניין הרוחני שלהן.

דוד גילת

עורך דין, עורך פטנטים, שותף בכיר

דוד גילת, עורך דין ועורך פטנטים,
הינו שותף בכיר
בגילת, ברקת ושות'

These newsletters are provided for general information only. It is not intended as legal advice or opinion and cannot be relied upon as such.